

Σχολιάζοντας τον σχολιαστή MIEDZYRZECKI
Επί της εισηγήσεως του Claude Smadja «Ο ήρεμος
χρόνος»

Νίκος Τζαβάρας

Αρχίζοντας τις παρατηρήσεις μου θα ήθελα να σταθώ σε μία από τις πρώτες εντυπώσεις που αφορούν τον ‘Ηρεμο Χρόνο’. Ιδιαίτερα στην περίπτωση από την οποία προκύπτει αβίαστα η προφάνεια της θεωρητικής σύλληψης του Smadja. Η ανάγνωση του κεντρικής σημασίας περιστατικού που οργανώνει το σύνολο της πραγματείας του με εντυπωσίασε, αποτυπώθηκε, διεκδίκησε την εύκολη καταγραφή του στη μνήμη μου μολονότι φαίνεται κατ’ αρχήν να προέρχεται από ένα σπάνιο, ασυνήθιστο κλινικό υλικό. Εντούτοις δεν μου προξένησε η εκπληκτική διαδρομή του ασθενούς δυσχέρειες προσέγγισής του, τη δυσφορία ξενικότητας. Αντίθετα μου προκάλεσε την οικειότητα που παραπέμπει στην ενσυναισθητική – empathy - πρόσβαση ενός κειμένου του οποίου η αντιπροσωπευτικότητα οδηγεί στην πρόκληση και πρόσκληση να κατανοηθεί διαμέσου της σύγκρισης του με υποκειμενικές εμπειρίες. Διαμέσου των συνηχίσεων που διέρχονται από το προσυνειδητό και συνειδητό μνημονικό υλικό του αναγνώστη μετατρέπεται, τρόπον τινά, το ίδιο το κείμενο σε συνομιλητή του. Ο Φρόντ παρατηρεί σε μία σύντομη υποσέλιδη παραπομπή του πως η κατανόηση ανάγεται στο πλαίσιο της ψυχανάλυσης στην ταύτιση με το αντικείμενο και σύμφωνα με έναν άλλον αναλυτή μπορεί κανείς να κατανοήσει μόνον κάτι το οποίο περιλαμβάνεται στις καταγεγραμμένες εμπειρίες του. Νομίζω ότι τα έντονα μνημονικά ίχνη από την περιγραφή του συγκεκριμένου ασθενούς όπως και ο έντονος διάλογος γύρω από τις ιδιομορφίες του που συνεχίζεται στον κύκλο μας καταδεικνύουν κατά την κρίση μου την ποιότητα, υπό τη γενικότερη έννοια του χαρακτηρισμού, ενός έξοχου διδακτικού υποδείγματος.

Παρακάμπτοντάς αρχικώς τις γενικότερες σκέψεις του Miedzyrzecki θα ανατρέξω κατά το δικό του πρότυπο στην εκτύλιξη ορισμένων γνωρισμάτων του 47 ετών ασθενούς. (Επειδή προεξοφλώ τη γνώση της περίπτωσης από τους περισσότερους παρευρισκόμενους θα αρκεστώ σ' εκείνες τις όψεις του που έχουν κατά την γνώμη μου μία ιδιαίτερη ψυχοδυναμική βαρύτητα.) Ο κ. Α. , οδοντίατρος, βρίσκεται από χρόνια σε θεραπεία γιατί τον διακατέχει μία συνεχής ένταση που συνοδεύεται από ισχυρή υπέρταση που δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί. Την ψυχική του πραγματικότητα την χαρακτηρίζει μία δυσφορία δίχως να αποκτά στον διάλογο του με τον αναλυτή πιο διαφοροποιημένες όψεις. Η ζωή του αποτελείται από σειρές γεγονότων που δεν χρωματίζονται συναισθηματικά, είναι ενσωματωμένα στην **επίκαιρη συνθήκη** αποφεύγοντας το παρόν που θα προσέδιδε στον ψυχισμό του τη χρονικότητα, τη χρονική διάσταση του παρελθόντος και μέλλοντος. Καθημερινώς εργάζεται και επιλέγει σωματικής τάξεως δραστηριότητες μέχρι να εξουθενωθεί. Τρέχει κάθε ημέρα 20 χιλιόμετρα, κολυμπάει μεγάλες αποστάσεις, εναλλάσσει ερωμένες δίχως καμία ιδιαίτερη συγκίνηση που θα είχε να περιγράψει στον αναλυτή του. Είναι ωστόσο παντρεμένος και πατέρας από δύο κόρες. Σε γεγονότα από τη ζωή του ανατρέχει μετά από την προτροπή του αναλυτή του ως να πρόκειται για υποχρεωτική συρραφή δεδομένων δίχως να διατρέχουν με την οποιαδήποτε συγκίνηση το παρόν. Παιδί εγκαταλείπει την πρότερη πατρίδα του, την Ισπανία μαζί με την εβραϊκής καταγωγής οικογένειά του. Ο πατέρας του αυτοκτονεί όταν είναι έξη ετών, η μητέρα του τον εγκαταλείπει στη ηλικία των δώδεκα ενώ η περαιτέρω μέριμνα του παραχωρείται στην αδελφή του. Στην διάρκεια των συνεδριών δεν σημειώνονται συνειρμοί του ασθενούς, ενδεικτικοί της σύνδεσης διαφόρων χρονικών περιόδων, ενώ όμως – όπως διακρίνει κανείς στο ιστορικό – προσέρχεται ανελλιπώς στις καθορισμένες ώρες. Πέραν αυτών των βιογραφικών κόμβων - δίχως καμία συγκινησιακή δόνηση κατά την ανάδειξη μνημονικών στοιχείων - θα επιθυμούσα να υπογραμμίσω τρεις τομές

στην εξέλιξη του κ. Α.: όταν απομακρύνεται από τον ζεστό τόπο των πρώτων παιδικών βιωμάτων, την αυτοκτονία του πατέρα με την οποία διακόπτεται ανελέητα ενός δεσμός, τον αφανισμό της σχέσης με μια μητέρα που δεν ανέχεται το πένθος και της οποίας η οριστική απουσία επιτείνει την ανάγκη να απωθήσει ένα διπλό τραύμα. Και τέλος η ανεξερεύνητη σχέση με την αδελφή που θα επακολουθήσει. Δύο ερωτήματα εγείρονται κατά την κρίση μου που ακόμη δεν μπορούν παρά μερικώς ή υποθετικά να απαντηθούν. Το πρώτο αφορά μία λεπτομερέστερη, διεξοδικότερη εκτίμηση της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης, τις αντιδράσεις του ασθενούς μετά τις τραυματικές εμπειρίες εκριζωμού από τις σχέσεις με του γονείς οι οποίες απαιτούσαν μία διεργασία με τη συνδρομή άλλων. Η αδελφή - της οποίας αγνοούμε την προσωπικότητα - θα όφειλε να δοκιμαστεί ψυχικά αναλαμβάνοντας έναν τέτοιο ρόλο. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η κατανόηση του εύρους του τραύματος θα αναδειχθεί μελλοντικά όταν καταστεί δυνατή η ανίχνευση των σχέσεων με τους γονείς μέσω της αναζωπύρωσης της μνήμης που θα διευκολύνει η βαθμηδόν αποδοχή της ερμηνείας της μεταβίβασης. Εντούτοις το δεύτερο ερώτημα, σχετιζόμενο με το πρώτο, οδηγεί στην απορία του πότε εγκαταστάθηκε η χαρακτηριστική συμπτωματολογία που οπωσδήποτε συμπυκνώνεται διαγνωστικά με τον προσδιορισμό της χειριστικής σκέψης. Ποιοι λόγοι συνέτρεξαν ώστε η οφειλόμενη μαζική απώθηση του τραύματος να πάρει αυτή την υπόσταση που απομάκρυνε τον κίνδυνο της κατάρρευσης του Εγώ; Πως επέτυχαν οι μηχανισμοί άμυνας να αποφευχθεί η κατάθλιψη - κατάθλιψη αντίστοιχη μ' εκείνη που βασάνισε τον πατέρα - και να εγκατασταθεί η σωματικής τάξεως συμπτωματολογία αποκλείοντας προς το παρόν την επεξεργασία του τραύματος.

Ο Μ. περιγράφει εκ νέου ένα σώμα που δεν θυμάται, που αφημένο ή καλύτερα εμμένοντας στην **ψυχαναγκαστική επανάληψη** της επικυρίαρχης υπερέντασης σβήνει την ανάμνηση, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον

αχρηστεύοντας τους αισθητηριακούς οδούς διέγερσης – οι οποίες ειδάλλως απαντώνται στο προσυνειδητό με εκπροσωπήσεις που διατίθενται να συνδεθούν μαζί τους. Αυτό, λοιπόν είναι το δίχως μνήμη σώμα. Και στο σημείο αυτό ας μου επιτραπεί να το αντιπαραθέσω στο Καβαφικό σώμα από το οποίο απαιτεί ο ποιητής να θυμηθεί το ίδιο, μέσα από τον σπαραγμό των αισθήσεων που είχαν ματαιωθεί, των ματιών που έλαμπαν από επιθυμίες μεταφέροντας την απόλαυση και ικανοποίηση ακόρεστων ενορμήσεων και ναρκισσισμού στο παλλόμενο από το παρελθόν παρόν.

Θυμήσου, Σώμα...

**Σώμα, θυμήσου, όχι μόνο το πόσο αγαπήθηκες,
όχι μονάχα τα κρεββάτια όπου πλάγιασες,
αλλά κ' εκείνες τες επιθυμίες που για σένα
γυάλιζαν μέσ στα μάτια φανερά,
κέτρεμανε μέσ στην φωνή – και κάποιο
τυχαίον εμπόδιο τες ματαίωσε.
Τώρα που είναι όλα πια μέσα στο παρελθόν,
μοιάζει σχεδόν και στες επιθυμίες
εκείνες σαν να δόθηκες – πώς γυάλιζαν,
θυμήσου, μέσ στα μάτια πού σε κύτταζαν*
πως έτρεμαν μέσ στην φωνή, για σέ, θυμήσου, σώμα.**

Ο Μ. τεκμηριώνοντας την κλινικά γενικότερη σημασία της περίπτωσης του κ. Α. παραθέτει την περίπτωση της κυρίας C. της οποίας η υπερδραστηριότητα στον επαγγελματικό τομέα συνυπάρχει με την ανεξάντλητη κινητικότητα και τις σεξουαλικές κατακτήσεις , αλλά όταν θα επιστρέψει στον ιδιωτικό της χώρα θα αισθανθεί την αναπόδραστη ανάγκη να οδηγηθεί στη διαδικτύωση νέων επαφών εξασφαλίζοντας πολυάριθμες απαντήσεις στα μηνύματά της. Όπως λ.χ. στην αποστολή φωτογραφιών από εδέσματα που προετοιμάζει θα δεχθεί άμεσα ένα πλήθος επαίνων που την ενισχύουν. Οι ανταλλαγές δεν αφορούν τη γεύση καθαυτή ή τη συμμετοχή σ' ένα κοινό γεύμα, αλλά την συνεχιζόμενη ψευδαίσθηση.

Αυτή η διηνεκής εμπειρία τείνει να ηρεμήσει το άγχος της μοναξιάς που επιβάλλεται ως ένα ανυπόφορο κενό. Ένα κενό που προκύπτει μετά από τον δαίδαλο, τον καταγιισμό των πολλαπλασιαζόμενων, διογκούμενων πληροφοριών που αποτελούν μία τραυματική απειλή καθώς είναι σχεδόν αδύνατη η ιεράρχησή τους ώστε να επικρατεί μία τάση υπέρ της αταξίας, της εντροπίας και της δυσκολίας να συντηρηθούν απαραίτητοι δεσμοί συνοχής. Έτσι η ατομικότητα φαίνεται να επικυριαρχείται από τους πολιτισμικά προωθούμενους, μη ουσιαστικά εποπτευόμενους ερεθισμούς που απαιτούν την εξακολουθητική διαθεσιμότητα των προσώπων. Προκύπτει μέσω του απαρέγκλιτου, καθημερινού πολιτισμικού εθισμού, του οποίου η πυκνότητα της διεισδυτικής επανάληψης διαποτίζει την ύπαρξη, η νευρωτική ταύτιση με τα χαρακτηριστικά του. Η ψυχαναγκαστική του εκφορά είναι μία ψεύτικη ματαίωση του κενού του Εγώ. (Στο εν λόγω σημείο θα επανέλθω στη διάρκεια της συζήτησης που ελπίζω θα επακολουθήσει.)

Ένα δεύτερο συμπληρωματικό κλινικό παράδειγμα από την προσωπική μου πείρα: ένας τριαντάχρονος σχιζοφρενής είχε αποκτήσει τη συνήθεια όταν διαισθανόταν τον κίνδυνο της υποτροπής να καταφεύγει στην εξουθενωτική κατάχρηση γυμναστικής και κυρίως τη διάνυση μεγάλων αποστάσεων για να 'εξατμίσει την ψυχή του' όπως συνήθιζε να ισχυρίζεται.

Επιστρέφοντας στον κ. Α. ο Μ. επισημαίνει την εξέλιξη της θεραπείας του χάρη σε δύο όνειρα που εξιστορεί ο ασθενής. Επαναλαμβάνω το πρώτο: «Ο κ. Α. βρίσκεται στο υπαίθριο μέρος ενός καφενείου και απολαμβάνει τη ζεστασιά μιας χώρας που αργότερα οι συνειρμοί του θα την ταυτίσουν με τη χώρα καταγωγής του. Αισθάνεται τη ζεστασιά πάνω στο δέρμα του. Παρατηρεί γυναίκες που δεν κάθονται πολύ μακριά του. Αισθάνεται τη μυρουδιά λουλουδιών ενώ πιο κει περπατούν άνθρωποι.» Στο αισθητηριακό επίπεδο, η οσμή πρωταρχική αίσθηση που δεν εμφανίζεται συχνά στα όνειρα συμπληρώνεται από την ήρεμη, δερματική απόλαυση μιας περιβάλλουσας φύσης που έχει απωθηθεί, αλλά δεν έχει

λησμονηθεί από τα παιδικά χρόνια. Η αντίληψη των γυναικών και ανδρών που παρευρίσκονται υποδηλώνει την παρουσία πράων αντικειμένων. Ο Μ. παρατηρεί πως το τοπίο της ηρεμίας, της ονειροφαντασίας, είναι το αντίθετο της υπερδραστηριότητας, της εξαντλητικής κινητικότητας. Θα προσέθετα ότι τόσο η φύση όσο και οι άνθρωποι δεν τον απειλούν με βίαιες εκφάνσεις. Έχει κανείς την εντύπωση πως τα άτομα κοντά του διατηρούν την απόσταση που του χρειάζεται για μία απόμακρη επαφή με την οποία καταφάσκει στην παρουσία τους καθώς συνυπάρχουν με την τρυφερότητα της φύσης που τον αγγίζει. Η παλινδρόμηση στο όνειρο υπενθυμίζει μία αρχαιότερη περίοδο στη σχέση με τη μητέρα όταν η ίδια δεν ήταν παραδομένη στην απόσυρση της μελαγχολίας. Για πρώτη φορά στη διάρκεια της θεραπείας εκφράζεται η νοσταλγία του για ένα συναισθηματικό καθεστώς τρυφερής διακριτικότητας, θα λέγαμε, που τον προστατεύει ωστόσο από την άμεση αντιμετώπιση παρωχημένων αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Είναι ένα δώρο πριν από τις διακοπές αναγνώρισης της ψυχοθεραπευτικής διαδρομής, της ιδιαίτερα ευαίσθητης προσμονής του Σ. για την υπέρβαση της αχρονικότητας ενός εργαλειακού χρόνου και παράλληλα η υπόδειξη των ορίων της αντοχής του ασθενούς. Πάντως ένα όνειρο που υπόσχεται την πέραν των διακοπών διατήρησης της προσπάθειας να αναζωογονηθεί το παγωμένο συναίσθημα. Είναι πρόδηλη η ικανότητα του Σ. να αποφεύγει τη χρήση ερμηνειών της μεταβίβασης σεβόμενος την απόσταση που απαιτεί μία πολύχρονη πορεία. Η πρωτοβουλία που εκχωρείται στον ασθενή θα τον οδηγήσει σ' ένα πρώτο δικό του σχολιασμό για τη σημασία που θα μπορούσαν να έχουν για τους δύο τους οι διακοπές. Είναι στιγμή που θα εξομολογηθεί πως αισθάνεται περισσότερο ευπρόσβλητος από ορισμένα γεγονότα που του φέρνουν δάκρυα.

Στο ίδιο επίπεδο ο ασθενής θα αναφερθεί σε μία ταινία της τηλεόρασης όπου ένα γιατρός επιχειρεί να σώσει μία γυναίκα από τον θάνατο. Είναι ένας γιατρός παιδί που καταβάλει προσπάθειες να αποσπάσει τη μητέρα από το

πένθος ή ένας γιατρός που επιχειρεί να αναζωογονήσει την πεθαμένη μητέρα. Ο Μ. συμπεραίνει πως το όνειρο και η εξιστόρηση κινηματογραφικού επεισοδίου αποτελούν την αρχόμενη πρόσβαση στην ιστορία της εγκατάλειψης του από τη μητέρα του, ένα γεγονός το οποίο επιζητεί την αναπαράστασή και την αποκάλυψη του συγκινησιακού του δυναμικού.

Το δεύτερο όνειρο του ίδιου ασθενούς διαδραματίζεται καθώς μετατοπίζεται από το ένα σπίτι στο άλλο συνοδευόμενος από κάποιον του οποίου η ταυτότητα παραμένει αδιευκρίνιστη. Η μετακίνηση του δεν τον οδηγεί ποτέ στο δικό του οίκο. Πρόκειται για ένα υπερκαθορισμένο όνειρο που προσωπικά με οδηγεί σε συνειρμούς που περιλαμβάνουν μία διττή υπόμνηση: το ότι παραμένει ο κ. Α. ένας εκδιωκόμενος από τη μία θέση στην άλλη αδύναμος να αποδεχθεί την επικίνδυνη για το Εγώ του ταύτιση με μία οριστική ένταξή του σ' ένα πλαίσιο, την αποδοχή της διακοπής μιας αέναης πορείας. Και δεύτερον ωσάν αυτό το ονειρικό στοιχείο να προειδοποιεί τον αναλυτή ότι η νοσταλγία, η ουτοπία του πρώτου ονείρου δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως ένα τώντι οριστικό επίτευγμα της ανάλυσης – της οποίας η πορεία παραμένει συνεχής και εύθραυστη. Μόνιμη οφείλει να είναι η στήριξη του αναλυτή ο οποίος βρίσκεται δίπλα του, κοντά στο δέρμα του, παρακολουθώντας τον στην αναζήτηση μόνιμων χωροχρονικών στιγμάτων. Δεν είναι εντούτοις ένα σε απόσταση ήπιο, ανέγγιχτο αντικείμενο, αλλά ένας προσφερόμενος συνομιλητής.

Τόσο ο Smadja όσο και ο Miedzyrzecki επιχειρούν να διαπλατύνουν τη σημασία των περιπτώσεων που έχουν περιγράψει προσδιορίζοντας σημεία αναφοράς στην κοινωνική πραγματικότητα. Το θεωρητικό δίλημμα που διαφαίνεται αφορά τη διαλεκτική αλληλεπίδραση ανάμεσα στους ρυθμούς, στην εν γένει συμπεριφορά που απαιτεί ο σύγχρονος πολιτισμός, και τους νευρωτικούς μηχανισμούς που επιβάλλει ή κινητοποιεί. Είναι άκρως ενδιαφέρουσα η

άποψη ότι η ανελέητη, τυφλή αποδοχή μιας έξωθεν υπαγορευόμενης, κυρίως επαγγελματικής δραστηριότητας διαποτίζει όλες τις διαδοχικές εκφάνσεις της ζωής ως μία αναπότρεπτη ταύτιση. Η ασθενής του Μ. αναπαράγει τη μοναδική λύση, τη μόνη πλήρωση του απομένοντος ιδιωτικού χρόνου, με την επαναφορά του ίδιου δείγματος μορφών συμπεριφοράς στους οποίους είναι υποχρεωμένη να προσφέρεται λόγω των πολιτισμικών δεδομένων. Είναι ωσάν να έχει γίνει αναπόδραστη η ανάγκη της καταφυγής σ' έναν δεδομένο ρόλο αυτοματισμού. Στο αυτό πλαίσιο ο Μ. αντικρίζει την αμφιλεγόμενη θέση ότι η ιστορική πρόοδος του πολιτισμού εξυπηρετεί την ουσιαστική απελευθέρωση του ατόμου από τις ανάγκες που αντιμετωπίζει. Χακτηριστικά μνημονεύει το έργο του Ισραηλινού ιστορικού Yuval Noah Harari ο οποίος θεωρεί απατηλή την διαδεδομένη άποψη πως η τομή στην εξέλιξη του πολιτισμού που προήλθε από την εγκατάλειψη του νομαδικού βίου υπέρ του αγροτικού υπήρξε οπωσδήποτε θετική. Από τη στιγμή της μετατροπής των παραγωγικών σχέσεων οι άνθρωποι υποτάχθηκαν στα φυτά που καλλιεργούσαν και όχι αντιστρόφως.

Βεβαίως η παραμόρφωση του υποκειμένου υπό το κράτος αποξενωτικών επιδράσεων του εξελισσόμενου πολιτισμού έχει απασχολήσει έναν πλήθος θεωρητικών, φιλοσόφων και ψυχαναλυτών, από τον 19.αίωνα ως σήμερα. Ενδεικτικά και μόνον αναφέρω τις υποδειγματικές παρατηρήσεις του Georges Devereux για του οποίου το έργο θα ήταν σκόπιμο να οργανώσουμε χωριστές εκδηλώσεις.

Τα ερεθίσματα που προκύπτουν από τις δύο έξοχες εργασίες είναι πολλαπλά και η εκδίπλωση όλων των σκέψεων στις οποίες οδηγείται ο σχολιαστής του είναι αδύνατη στο πλαίσιο μιας συνεδριακής εισήγησης. Η συζήτηση που θα επακολουθήσει θα συμπληρώσει την προσέγγισή τους.